

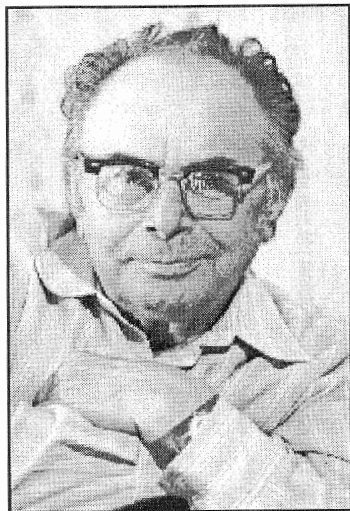
100 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА БЕЛАРУСКИЯ ПИСАТЕЛ ЯН СКРИГАН (1905–1992)

Имах удоволствието да познавам отблизо този удивителен човек, преминал през „Сибирската академия“, прекарал цели 18 години, от 1937-а до 1955-а, далеч от родина и близки, но съхранил в душата си онова чисто, детско възприятие за света и един вътрешен духовен заряд, заразяващ те с позитивна енергия и жизнелюбие. С него и семейството му ни свързваше многогодишна искрена дружба, а като кореспондент на беларуските вестници „Літаратура і мастацтва“ (бълг. „Литература и изкуство“), „Советская Белоруссия“, „Звезда“ и „Чырвоная змена“ (бълг. „Червена промяна“) няколко пъти беседвах с него.

Биографията на Ян Скриган е биография на цяла историческа епоха. Роден на 16 ноември 1905 година, когато залповете на Първата руска революция разклащат устоите на империята, той е на 12 години, когато избухва Октомврийската революция. Паметта на писателя е съхранила не само незабравимите мигове от детството, но и събитията от империалистическата война през 1915 г., партизанската борба по времето на немската и полската окупация, Гражданската война, първите петилетки, колективизацията, годините на изгнание и репресии...

„Биографията на моите песни са моя биография“ – тези думи на Максим Танк, станали епиграф към най-значимата книга на Ян Скриган – *Кръгове* (Круги, 1969), биха могли да бъдат епиграф и към жизнената, и към творческата му биография. Заедно с целия отминал век писателят преживява всичките му преломи и възходи, трудности и победи.

Един от основоположниците на беларуската проза, с творчески път, започнал през 20-те години на миналия век, Ян Скриган е съвременник на всички поколения съветски писатели от новото време. Той е посрещал Максим Горки в Негорелос; в Минск и в Москва се е виждал с Владимир Маяковски. Помни „неправилната форма на лицето“ на Борис Пастернак, „нарушено в пропорциите така, сякаш се състои от множество лица, съвсем неподходящи си едно на друго“. Помни срещата в Министерския съвет с Леонид Леонов... Лично се познава с класиците на беларуската лите-

ратура Янка Купала и Якуб Колас, със Змитрок Бядуля и Цишка Гартни, с Кузма Чорни и Михас Зарецки, с Михас Ликов и Петрус Бровка.

За сърдечната дружба на „маладняковците“ (литературно обединение на младите беларуски писатели и поети през 20-те и 30-те години на XX век), за неповторимото въодушевление, което цари там, разказват ранните произведения на Ян Скриган, първите му стихове, подписани с романтичните псевдоними Янка Пират и Янка Видук.

„Сега аз гледам на биографията си като на далечен сън – пише той. – Тя ми изглежда толкова дълга. И се учудвам колко много съм преживял: познах какво е трагедия и отчаяние, научих цената на радостта и надеждата, бях на границата на това горчиво чувство, когато човек остава без родина – няма правото да е с нея, и разбрах колко велико и скъпо е това чувство, наречено отечество.“

Тридесетте години на миналия век... Години на небивал подем: на коллективизация и индустриализация... Студент в Литературно-лингвистическия факултет на Беларуския университет, член на литературното обединение „Молодняк“ и на „Литературно-художествената комуна“ („Літаратурна-мастацкая камуна“), младият писател активно участва в строителството на новата Беларус. Той много пътува из страната и пише очерци, репортажи и книги: *Нова земя* (*Новая зямля*, 1929), *Право на ентузиазъм* (*Право на энтузіязм*, 1932), публицистичния сборник *Пламенеє слънце* (*Шугає сонца*, 1930) и *Недописан портрет* (*Недапісаны профіль*, 1931) и др. Събитията със социална значимост, както и хармонията и драматизмът в човешките взаимоотношения стават основна тема в художественото му творчество: *Завод в бурята* (*Затока ў бурях*, 1929), *Катя Ланякова* (1932), *Среци* (*Сустрэчы*, 1935).

Ян Скриган започва да работи над романа си, посветен на козирските партизани...

Тридесетте години на миналия век... Години на небивали промени...

Романът остава незавършен. Писателят е принуден да смени не само местоживеенето, но и професията си. Събраните материали и ръкописите му са унищожени по време на Втората световна война. Цели осемнадесет години Скриган се труди на съвсем друго поприще. Но с каквото и да се е занимавал – а му се е случвало да копае, да прекарва вода, да бъде строител, счетоводител и коняр, винаги в него живее творецът и поетът.

В работата на счетоводителя го привлича „творческият размах“, за него счетоводството е „също творчество“. С любов си спомня и за работата си като коняр и с особена нежност пише за бъдещата мама Мушка „с весело наострени уши“ и за жребчето, към което „ти се иска да бъдеш по-ласкав, за да не си помисли, че всички хора на света са само зли“, за особената, „известна само на тях“ интимност в отношенията с „тъмнокафявия, едрия породист Мойон, за Ластачка и нейния Бутон“...

Където и да е, каквото и да работи, в душата му винаги е жива надеждата и вярата в справедливостта.

На 17 януари 1955 година, след 18 години заточение, пристига съобщение

ние от Прокуратурата на БССР и човекът, обикнал „от цялата си душа Сибир и сибирската зима, нейния сух, ясен студ“, разбира, че това „велико и скъпо чувство – отечество, го зове на път. Път обратен и нов“.

Биографията на Ян Скриган е биография на цялата историческа епоха. В нея намират отражение всички промени: постижения и трудности на растежа на младата съветска държава. Много беларуски писатели и поети са принудени да се изселят в далечния Сибир и да преживеят (колко от тях така и не доживяха да се завърнат в родния край!) горчилката на изгнанието и раздялата.

Един от тях – репресираните, прокудените – е и Ян Скриган, но как спокойно, епично, сякаш за някой друг, без капка гняв, без злоба, пише той за „Сибирската академия“: „Съдбата на всекиго – това е собствената му съдба, но без съдбата на народа няма да я има и твоята съдба“. И ако животът на писателя, неговата съдба – това са книгите му, то Ян Скриган с пълно право може да твърди: „Почти всичко, което съм написал, е частичка от самия мен“.

В неговата необикновено богата биография се е отразила ориса на беларуския народ „по този патриотичен път“, по който преминават съвременниците му, „без да измени нито една крачка даже когато е трудно и много боли“. През целия си живот той събира „драгоценните пращинки златен прашец“ (К. Паустовски). През целия си живот той кове своята *Златна роза*, пише „своята повест“. И „повестта на Народа“, „повестта на Историята“.

В неговата книга равносметка *Кръгове* органично и естествено са събрани много книги: *Книга на Юношеството*, *Книга на Любовта*, *Книга на Търпението*, *Книга на Признанията*, *Книга на Загубите* и *Книга на Постигнатото*.

„У всеки човек живее потребността да се разкрие пред другите – говори един от героите на Ян Скриган. – Без тази потребност го няма и човека“.

За него – писателя и човека, именно „потребността да се разкрива пред другите“ е може би първоначалният импулс за творчество. Според него „не съществува човешка радост само за себе си: тя е мислима единствено тогава, когато я споделяш с другите“. С цялото си творчество той ни кани към съпреживяване, прави ни съпричастни към всичко, което му е скъпо.

Кръгове е една лирическа изповед с епическо съдържание, откровен разговор за себе си и за времето. Разговор, в който са възплетени нравствените, етическите и естетическите устои на историята. Разговор деликатен, доверителен и правдив. Дълги години, работейки над книгата на своя живот, писателят я обогатява с нови глави, допълва я с нови събития и персонажи, поглежда ги от различни страни. Неизменен, само по-силно изявен, остава нейният замисъл: съдбата на човека и съдбата на епохата са преплетени в „кръгове“.

Книгата равносметка има четири кръга: *Прагове* – с „тревожната тайна на буквите“ и романтичeskото откриване на света; *Изгреви* – с вдъхновеният съзидание и възторга на обновлението; *Тревоги* – с болката на отчая-

нието и горчивината на раздялата. А след тези „кръгове“ на човешката и творческата му биография следват *Прикосновения* – своеобразни съзвучия на човешките взаимоотношения.

Само един истински майстор на художественото слово е в състояние да удържи читателя в „магнитното поле“ на своето творчество и да го накара да търси нови срещи с него. Ян Скриган винаги е успявал.

Самият живот продължава и „доразказва“ неговите *Кръгове* – за това, как и защо живеем. Ето един задушевен разговор с читателя, който ще продължи дотогава, докато има хора, съпричастни към тайната и магията на художественото слово.

ИНТЕРВЮ¹

Р. С.: *Какво бихте казали днес за книгата Кръгове, за принципите и същността на своеобразното ѝ построение?*

Я. С.: С годините, особено след като излезе *Своята повест* (по-късно наречена *Кръгове*), у мене назряваше усещането, че всичко написано досега представлява единно цяло, отразяващо една човешка съдба. Ставаше ясно, че повестите и разказите са свързани помежду си и се допълват едни с други. И аз започнах да търся начин как графически да предам това в книгата. Тогава за първи път се очерта схемата, която с всяко ново издание се дооформяше.

Р. С.: *С всяко ново издание на Кръгове нещо се променя. Вие продължавате да внасяте стилистически поправки, да сменяте названия... Какъв е мотивът за този непрестанен процес на доуточняване и усъвършенстване на книгата?*

Я. С.: Във всяко ново издание на книгата, както правилно сте забелязали, има изменения, свързани с търсенето на най-пълното съответствие между съдържанието и формата. Поправките непрекъснато се появяват, съзряват. Много мислих върху определението на самия жанр – „повест с отстъпления“. Все ми се струваше, че не е съвсем точно. И ето че намерих подходящо – „повест с доразказване“.

Р. С.: *Ян Алексеевич, в алманаха Слуцки² поети за 1929 г. се появяват стихове, подписани с необикновения псевдоним Янка Пират. Това са първите, ако не греша, Ваши произведения. Някога на река Припят действително е живял един своенравен, весел и дързък народ. Може би младият поет се е почувствал техен потомък?*

Я. С.: Както и много други писатели, и аз започнах със стихове. Отначало пишех класически, строги, защото първите поети, които бях чел, бяха

¹ Интервю на Ян Скриган с Роза Станкевич, осъществено през 1985 г. по повод на неговата 80-годишнина. Текстът е публикуван в руското издание на книгата *Кръгове* (Круги. Москва, „Советский писатель“, 1984), в главата *Прикосновения* Ян Скриган включва и един от техните разговори, наричайки го *Съзвучие* (с. 377–381).

² Слуцк – град в Беларус.

Пушкин, Лермонтов и Байрон. По-късно бях повлиян от новите поеви на времето и стиховете ми станаха по-свободни, по-разкрепостени, в унисон с новата тематика.

Псевдонимът Пират не беше свързан с далечната история на Беларус. В обозримото минало на моята страна няма морета, а могъщи реки като Припят. Мисля, че по тях е своеволничел „весел и дързък народ“, но се е наричал вероятно по друг начин, понародному – разбойници или разколници. За съжаление в *Тълковния речник на беларуския език* думата „разкол“ не е отбелязана, както и много други думи, без които е трудно да почувстваме своя бит и своето недалечно минало. Причина за „пиратството“ ми е моето възприятие на съвременността. Младата съветска литература не скриваше своята цел: всичко старо да се разруши, за да се построи новото.

По душа съм романтик и байроновският бунт ми импонираше. Наивно? Безусловно. При това голямо значение имаше традицията да се използват псевдоними: Матей Бурачок, Ядвигин Ш., може би защото беларуският език е бил забранен. После псевдонимите преминават към нашите класици – Янка Купала, Якуб Колас... След това се превръщат в мода – Михас Чарот, Михас Зарецки, Кузма Чорни, Язеп Пуца, Алес Дудар – това са все псевдоними.

Р. С.: *Не задълго сте били „Пират“, но романтичното начало, стремейт да надниквате в дълбините на човешката натура, да разгадават тайните движения на душата остават и до днес във Вашето творчество. Янка Пират се превръща в Янка Видук. Как се осъществява тази метаморфоза? Какво ново открива Янка Видук?*

Я. С.: Много бързо разбрах, че символът на моя псевдоним е неподходящ. Не само че бе пренесен изкуствено от чуждата история. Неподходяща бе самата му същност: важно е не разрушението, а създанието. Особено остро почувствах несъстоятелността на този псевдоним, когато си спомних как в нашето село Трухановичи изведнъж се появи много хартия. Различна: откъснати от книги страници и цели томове, някои от които в стари, но разкошни подвързии, други вече без подвързии. Плътната хартия се използваше в домакинството: с нея разпалваха печките или опаковаха продукти; тънките страници ставаха за свиване на цигари. Беше даже модно, когато си в компания, да извадиш от джоба на панталона или от пазвата си цяла пачка от скъсани страници и без да бързаш, да си откъснеш парченце, да го помачкаш между пръстите си, да си свиеш тръбичка, да си насипеш махорка... Често се появяваше хартия, наподобяваща ръкописи, написани с едри букви, спомням си тъмносиния ѝ отенък. И книгите, и хартията бяха от библиотеката на близкото имение.

Почти същото видях и в Слуцк, и в Тойчани. В бившия манастир, където бе настанен селскостопанският техникум, една сутрин, когато отивахме на занятия и минавахме покрай църквата, през широко отворените врати пред олгара видяхме разхвърляни и разкъсани големи и малки печатни и ръкописни листове хартия и вятърът ги гонеше.

Често си спомнях тези картини. Лесно се руши. Ами ако сред тези купища хартия са потънали някакви скъпи знаци от нашата история?

Каква дума да намеря, че да вложа в нея нов символ? В нашата градина, в тревата до оградата, всяка година самѝ си покарваше скромно растенийце. На високото му стѣбло порастваше неголяма сива главичка с дупчици по шапката. Когато главата на мака узряваше и вятърът я разлюляваше, превивайки я чак до земята, малките семена се сипеха през дупчиците. Див мак. Този мак саморасляк народът наричаше видук. В това име ме привлече заложената в него идея за самосъхранението на вида и аз реших да го използвам за псевдоним. Така се появи Янка Видук.

Младите хора сега даже не знаят тази дума. Особено лесно забравя народните думи селската младеж, която не е научена да обича земята и бяга в града. Връзката със селото остава, но най-често от меркантилни съображения: от селото в града лесно пристигат „даровете на природата“, а понякога и помощ за „Жигули“. През 1970 г. излезе справочникът *Писатели на Съветска Беларус*, в който бе споменат и моят псевдоним. Но редакторът или коректорът (предполагам, човек от село) решил, че има грешка в името, и го поправил на „Виадук“.

Натурфилософската същност на новия ми псевдоним, който символизираше безкрайността на живота, не просъществува дълго. Основанието бе най-просто: защо да бягам от самия себе си?

Р. С.: *Творческият Ви път започва със стихове. Защо често се случва така, че от „царството на поезията“ Вие, както и мнозина други Ваши събратя по перо, преминавате към прозата?*

Я. С.: Това също е свързано с романтичните пориви на първите години от новия живот. Младата литература, изобразяваща действителността, се делеше основно на два лагера: поезията изразяваше чувства и настроения, тя възпяваше, зовеше; прозата разказваше за всекидневието и героичните дела, показваше ги. Аз започнах с поезия, но постепенно разбрах, че в стихове мога да предам само настроения – обида, гняв, умиление, или да рисувам пейзажи, а ми се искаше да фиксирам движения, събития. Макар и с детски очи, но видях империалистическата и Гражданската война, революцията, немската и полската окупация. Всичко това живееше в мен и плахо се молеше да го изразя в слово.

Р. С.: *Както се пее в една песен, „нищо не минава безследно“. И поезията от юношеските години присъства в мъдрата зрялост на писателя. Има я не само в интонационно-музикалната фраза, в пределно лаконичния стил, в богатството на езика, но и в цялата идейно-образна система. Как разбирате Вие понятието „поезия в прозата“?*

Я. С.: Струва ми се, че Вие сама отговорихте на този въпрос. Първо, много точно е казано: „нищо не минава безследно“. И сега поезията ме вълнува, където и да я откривам – в стихове или в проза. Да. И в стиховете, защото не във всяко стихотворение присъства поезия. Да пише стихове, може да се научи всеки, но не дай Боже да четеш такива стихове, които не вълнуват душата, никъде не те зоват, не пробуждат никакви желания. Ни-

какви: страдание, любов, ненавист, радост, тъга. Второ, Вие назовахте тези елементи, които създават усещането за поезия: интонационно-музикалната фраза, пределната лаконичност на стила (това означава да присъства само необходимото), езика. В основата, естествено, е езикът. Силата на едно художествено произведение е в тайната на думите, в мярката, в естетическата умереност на фразата. Говорейки за това, имам предвид преди всичко разказа. Моите изисквания към него често са се променяли, ставали са все по-жестоки. Той трябва да повествува за нещо важно, да е социалнозначим и дълбоко човечен. Освен това трябва да е кратък, еталон за мен са 7 – 9 машинописни страници. И още: главен елемент на художественото изследване трябва да е вътрешният мир на човека.

Р. С.: *На всички е известно с какви високи критерии подходите към творчеството на младите писатели. Кажете кои от тях най-много Ви импонират и с какво Ви радва младата беларуска проза?*

Я. С.: Лично аз, признавам си, очаквам от всеки млад прозаик да стане гордост за нашата литература, чрез когото светът да познава Беларус. Така както аз опознавах цели народи и страни чрез художествената им литература. Боя се да кажа кои произведения на младите писатели смятам за най-успешни. Може би недостатъчно задълбочено и не всичко съм прочел и мога да сгреша в преценката си. А може и да навредя. Ще кажа само това – има много таланти сред младите.

Р. С.: *А има ли сред тях Ваши ученици, с това високо и много задължаващо значение на думата? Има ли школи в беларуската литература? А Ваша? Как работите с младите автори?*

Я. С.: Никога не съм мислил по този въпрос – дали един или друг писател създава школа в нашата литература. Бих могъл да кажа, че съм имал някакво творческо участие в първите опити на някои от младите писатели, но това е съвсем друго нещо. С внимание към моите препоръки се отнася Мария Филомонова и аз съм радостен от факта, че за първата ѝ книга имаше добри отзиви в печата. Тя е медицински работник, добре познава своите типажки, умее да забелязва детайлите. Да прави психологически портрети. Има един проблем, но затова път немаловажен, беден е езиковият ѝ запас. Прочел съм много нейни ръкописи и виждам колко трудно пише, как ѝ е нужен добър редактор.

Най-голямата ми радост е Христина Лялко. Мога да кажа, че тя наистина е моя ученичка. При това е много трудолюбива, надарена е с художествен вкус и с най-щастливото богатство – езика. Само езикът крие магията, която те кара да виждаш написаното и да му вярваш.

Р. С.: *Ян Алексеевич, кога се почувствахте като писател: когато бе публикувана първата Ви книга или когато дойде читателското признание? Кога и как разбрахте, че литературата е Вашето призвание?*

Я. С.: Никога. Нито след първата, нито след последната книга. Често, когато нещо не вървеше в работата ми, в писането, аз си мислех, че съм станал писател случайно, че щеше да бъде много по-добре, ако бях станал инженер или строител, конструктор, изследовател. У мен има нещо от ба-

ща ми, който обичаше да строи. Можеше да построи къща и изведнъж да реши, че е обърната към слънцето не както трябва, да я събори и отново да я построи. Страстта към преработване и на мене не ми дава мира. Утешавам се, че в писателската работа трябва да е така, че не може да бъдеш спокоен.

Р. С.: *Кой от беларуските писатели най-много е повлиял на Вашето формиране като творец?*

Я. С.: След като разбрах, че съществува беларуска литература, моите граждански чувства формираха Янка Купала, Якуб Колас и Змитрок Бядуля, а Максим Богданович – културата на художествената форма.

Р. С.: *Някъде бях чела, че за Вас Бунин е „най-главният чародей“ и че неговото очарование е в съзвучието. Какво Ви е дала, на какво Ви е научила прозата на Бунин?*

Я. С.: Увлеченията, вкусът с възрастта се променят. В юношеските си години бях равнодушен към Толстой, а четях и препрочитах Достоевски. После дойде времето на грандиозността на Толстой и на страха от Достоевски. Дълго време бях безразличен към Чехов, най-вече заради философската му умереност, а сега всеки път душата ми се стреми към неговите книги. А Бунин ми е бил винаги еднакво близък. Чета го бавно, спирайки се, за да обмислям. Хубаво е, когато ти се иска да помислиш над някоя книга. В това се изразява и съзвучието. Нашето вълнение, предизвикано от художественото произведение, няма това не е съзвучие?

В неговите разкази влизаш като в храм. Той винаги ме е хипнотизирал. Не знам точно с какво и защо – може би с властното си умение да прави читателя съучастник на близката му тревога. Майсторството на Бунин се изразява предимно в това, че той може да игнорира всичко ненужно. Не познавам друг писател с такава плътност на текста.

Да се учиш от Бунин, ми се струва невъзможно. Можеш само да се удивляваш на това, как той може. Как може да не допуска нищо излишно. И въобще всеки писател трябва да има свой почерк.

Р. С.: *А какво означава това – да имаш свой почерк?*

Я. С.: Имам предвид следното. Да кажем, разгръщаме една книга и още от първата страница можем да познаем: това е Пушкин, Лермонтов, Тютчев – в поезията; Лев Толстой, Достоевски, Чехов, Леонов, Паустовски – в руската проза. И ще кажем това, без да сме видели на обложката или титулната страница името на автора.

Всеки ярък характер – това е личност. Личността не прилича на никого, така е и с писането. Казват, че всеки войник мечтае да стане генерал. Това се отнася и за всички останали хора, и за писателите.

Роза Станкевич